สรุปการจัดการความรู้: ผลงานบริการวิชาการเพื่อสังคม (Cooperate Social Responsibility: CSR) กับการขอตำแหน่งทางวิชาการ

วันพุธ ที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2559 เวลา 12.30-13.30 น. ณ ห้องประชุม 704

คณะกรรมการศูนย์จัดการการฟื้นตัว ภาควิชาการพยาบาลศัลยศาสตร์

คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

นำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดย รองศาสตราจารย์ ดร.ผ่องศรี ศรีมรกต

งานบริการวิชาการเพื่อสังคม (Cooperate Social Responsibility: CSR)

"งานวิชาการเพื่อสังคม" (Socially-engaged Scholarship: SeS) เป็นผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือท้องถิ่นที่เกิดขึ้น โดยใช้ความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาอย่างน้อยหนึ่งสาขาวิชา และปรากฏผลที่สามารถประเมินได้เป็นรูปธรรมโดยประจักษ์ต่อสาธารณะ ผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมนี้ ต้องเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทางด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้านเกี่ยวกับ ชุมชน วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม อาชีพ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง คุณภาพชีวิตหรือสุขภาพ หรือเป็นผลงานที่นำไปสู่การจดทะเบียนสิทธิบัตรหรือทรัพย์สินทางปัญญา ในรูปแบบอื่นที่สามารถแสดงได้เป็นที่ประจักษ์ว่าสามารถใช้แก้ปัญหา หรือพัฒนาสังคม และก่อให้เกิดประโยชน์อย่างชัดเจนหรือเป็นการเปลี่ยนแปลงในความตระหนักและการรับรู้ในปัญหาและแนวทางแก้ไขของชุมชน

"งานวิชาการเพื่อสังคม" ไม่จำกัดเฉพาะ "งานวิจัย" กล่าวคือ ไม่จำเป็นต้องใช้ระเบียบแบบแผนและวิธีการของงานวิจัยเท่านั้น แต่อาจจะผสมผสานกับงานบริการวิชาการ งานการเรียนการสอน และการฝึกอบรม หรืองานอื่นๆ ที่มหาวิทยาลัยมีความสามารถที่จะทำเพื่อให้ตอบสนองสังคมผู้ที่รับประโยชน์ได้ เน้นผลที่จะเกิดขึ้นมากกว่าเน้นความเคร่งครัดของวิธีการวิจัยเพียงอย่างเดียว ดังนั้นการทำงานวิชาการเพื่อสังคมมีลักษณะใหม่ 2 ประการ คือประการแรก - งานวิชาการเพื่อสังคมหมายรวมถึงภารกิจทั้ง 3 ของมหาวิทยาลัยคือวิจัย บริการวิชาการ และการเรียนการสอนประการที่สอง - งานวิชาการเพื่อสังคม มี 2 ส่วนที่เพิ่มขึ้นมา คือ

- ต้นน้ำ คือ โจทย์ต้องมาจากสังคม ใช้วิชาการเข้าไปทำความเข้าใจกับสถานการณ์หรือเสนอวิธีแก้ปัญหา พัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสิ่งที่เป็นอยู่ในสังคมและต้องบอกได้ว่าเป็นโจทย์ของใคร อยู่ที่ไหน ไม่ใช่ "สังคม" ลอยๆ

- ปลายน้ำ คือ ทำงานเสร็จแล้วได้ประโยชน์อย่างไร กับใคร ที่ไหนในประเทศไทย (ซึ่งอาจจะกว้างกว่ากลุ่มเป้าหมายเดิมที่เริ่มต้นก็ได้) ส่วนนี้เป็นจุดที่แตกต่างจากงานวิชาการ ซึ่งมุ่งตอบปัญหาของวงการวิชาการสาขานั้น แต่อาจไม่สามารถตอบปัญหาของชุมชนใกล้ๆ มหาวิทยาลัยได้

Check list การทำงานวิชาการเพื่อสังคม (Transformative worldview, Sweetman, 2010)

- โจทย์วิจัยมาจากกระบวนการร่วมกับชุมชนหรือไม่?
- ชุมชนได้มีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน (Actively engaged) ในการทำหรือไม่?
- การเก็บข้อมูลและผลของข้อมูลเกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างไร?
- ได้คำนึงถึงความหลากหลายต่างๆในชุมชนหรือไม่?
- ผลงานวิจัยได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชนหรือไม่
- ผลงานได้สร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมในชุมชน/นอกชุมชนอย่างไร

กระบวนการหรือขั้นตอนการทำงานของ SeS

ขั้นตอนที่ 1 - การค้นหาสภาพปัญหาหรือข้อสงสัย ทั้งปัญหาจากชุมชนและปัญหาในทางวิชาการ

ขั้นตอนที่ 2 – การทบทวนสถานการณ์ ถ้าเป็นกรณีงานวิชาการเพื่อวิชาการคือ การทบทวนวรรณกรรม แต่สำหรับ CBR จะเป็นการเสวนาชุมชนเพื่อทบทวนตัวเอง ส่วนงานวิจัยแบบ SeS สามารถใช้ได้ทั้งสองวิธีการผสมกัน

ขั้นตอนที่ 3 - การแสวงหาหรือพัฒนาโจทย์การวิจัย และแสวงหาทีมวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 – การสร้างกรอบแนวคิดของการทำ งาน (conceptual frame work)

ขั้นตอนที่ 5 - การออกแบบการวิจัย ชาวบ้านซึ่งเป็นคนในชุมชน จะมีส่วนร่วมได้อย่างมากในขั้นตอนของการคิดกิจกรรมที่เหมาะสมกับบริบท และการแนะนำแหล่งข้อมูลเพิ่มเติม

ขั้นตอนที่ 6 - การสร้างเครื่องมือและเก็บข้อมูล ในขั้นตอนนี้อาจทำ ได้ 2 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 นำ ชุดเครื่องมือที่เคยใช้อยู่แล้วใน basic research เช่นแบบสอบถาม (questionnaire) เหล่านี้มา modified ใหม่ โดยเพิ่มเติมในเรื่องของการมีส่วนร่วมจากชุมชนเข้าไป ส่วนรูปแบบที่ 2 แบบเป็นการสร้างเครื่องมือชุดใหม่มาใช้เลยหรือจะนำ เครื่องมือของ CBR ซึ่งออกแบบให้มี PAR กำกับอยู่แล้วมาใช้เลย

ขั้นตอนที่ 7 – การจัดการข้อมูล และวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ในงานของ CBR จะคุ้นเคยกับคำ ว่า “การคืนข้อมูลให้ชุมชน” ซึ่งวัตถุประสงค์ เพื่อตรวจสอบข้อมูล และเพื่อทำ ให้ข้อมูลนั้นสมบูรณ์ขึ้น การคืนข้อมูลให้ชุมชนคล้ายกับรายงานประกอบผลในตลาดหุ้นเป็นการเอาผลประกอบการไปคืนให้กับเจ้าของหุ้น แต่เวลาคืนให้ต้องคืนแบบหนี้นอกระบบคือ คืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยหรือการคืนข้อมูลให้กับชุมชนมากกว่าข้อมูลที่เก็บได้จากชุมชน เช่น มีการจัดระบบข้อมูลให้มีความหมายมากขึ้น เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 8 – การนำ ไปใช้ประโยชน์ ในกรณีของการวิจัยแบบ PAR ซึ่งไม่ใช่การศึกษาวิจัยเพียงเพื่อค้นหาหรืออธิบายเฉพาะสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ต้องการเปลี่ยนแปลงสิ่งนั้นให้ดีขึ้นด้วย ดังนั้น หลังจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลแล้วจะต้องมีการคิดกิจกรรมเข้าไปแก้ปัญหาบางอย่าง ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่นักวิชาการคิดให้ชาวบ้าน หรือกิจกรรมที่ชาวบ้านคิดขึ้นเอง แต่ส่วนสำคัญคือ การตัดสินใจเลือกต้องให้ชาวบ้านเป็นผู้เลือก เพราะชาวบ้านเป็นผู้ที่ได้รับผล กรณีที่เกิดความล้มเหลวก็กลับมาวิเคราะห์หาสาเหตุของความล้มเหลวเพื่อแก้ไขร่วมกันต่อไป

ขั้นตอนที่ 9 - การวัดและประเมินผล โดยทั่วไปการวัดและประเมินผลจะมี keyword ที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 คำ ที่สำคัญคือ output, outcome และ impact

ขั้นตอนที่ 10 - ถอดบทเรียน และดูความยั่งยืน เป็นการตรวจสอบผลจากการทำ งาน ซึ่งจะมี keyword สำคัญคือคำ ว่า “ถอดบทเรียน” หรือ “สรุปบทเรียน”

รูปแบบของงานวิชาการเพื่อสังคม

นักวิชาการของมหาวิทยาลัยสามารถ Action หรือทำ งานวิชาการเพื่อสังคมได้หลายรูปแบบ อาทิ

1. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น – ถ้าในรูปแบบนี้กระบวนการจะเข้มงวดมาก เน้นการสร้างชาวบ้านให้กลายเป็นนักวิจัย

2. Action research – เป็นปฏิบัติการด้วยกระบวนการของการวิจัย ไม่ใช่การศึกษาเฉพาะสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ แต่เน้นการเปลี่ยนแปลงด้วย

3. ฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม - การจัดฝึกอบรมเป็นกิจกรรมที่มหาวิทยาลัยทำเป็นปกติแต่ถ้าเป็นแบบ SeS จะเป็นการฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม

4. เผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะ - เป็นการนำ งานของชาวบ้านมาเผยแพร่ซึ่งนอกจากการเขียนแล้วยังสามารถทำได้อีกหลายวิธีผ่านช่องทางสาธารณะ

5. คืนความรู้สู่ชุมชน - เป็นกิจกรรมที่ทำ หลังจากการทำ วิจัยแล้วเสร็จ

6. การส่งนักเรียนเข้าไปในพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัยและบริการ - เพื่อทดสอบด้านความรู้ และด้านจิตสำ นึกสาธารณะ

7. เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน – โดยมีชุมชนเป็นตัวตั้ง แล้วนักวิชาการเข้าไปช่วยเสริม

8. การช่วยทำ networking ให้กับชุมชน ภาษาไทยอาจใช้คำ ว่า networking ได้หลายคำ เช่น เครือข่าย เส้นสาย เสี่ยว เกลอ คนไทยมีความชำนาญในการให้ความหมาย อยู่ที่จะใช้ในทางที่ดีหรือเสียเท่านั้น

9. ช่วยเป็นแหล่งข้อมูลเป็นสิ่งที่ภาคธุรกิจและชาวบ้านมีความต้องการเหมือนกัน

10. แหล่งให้คำปรึกษาจะเห็นได้ว่าห้อง lab หรือห้องปฏิบัติการของมหาวิทยาลัยสามารถช่วยชาวบ้านได้ในหลายเรื่อง

11. ช่วยงานขยายผล รูปแบบนี้นักวิชาการทำ ได้ดีมาก เช่น งดเหล้างานศพที่บ้านดงประสบความสำเร็จ จะขยายผลไปยังพื้นที่อื่นๆ แต่ต้องศึกษาว่ามีอะไรที่เป็นตัวแปรพื้นฐานหรือตัวแปรเสริม

12. Coaching –เป็นบทบาทที่ไม่เพียงแค่นักกีฬาเท่านั้นที่มีโค้ชชุมชนถ้าอยากได้รับการพัฒนาก็อยากจะได้คนที่เป็นโค้ช เป็นคนที่อยู่และช่วยเหลือได้

13. Institutional adjustment - กลับมาเปลี่ยนตัวสถาบันการศึกษาเองเช่น การสร้างหลักสูตรใหม่

บทบาทของนักวิชาการเพื่อสังคม

1) ผู้บริการวิชาการให้กับชุมชน โดยเฉพาะเป็นที่พึ่งทางด้านความรู้

2) ผู้ทำประโยชน์ให้กับชุมชน

3) ผู้ประสานโลกความรู้เชิงวิชาการกับโลกความรู้ภาคปฏิบัติ หรือการสร้างความกลมเกลียวระหว่างหลักการทางวิชาการ กับชุดความรู้/ภูมิปัญญาของชาวบ้าน

4) ผู้เสริมความยุติธรรมของโครงสร้างการกระจายความรู้หรือผู้ช่วยด้านความเหลื่อมล้ำทางด้านความรู้ในทางอ้อม

5) ผู้สร้างโอกาสที่จะประยุกต์ใช้ความรู้ในสภาพการณ์จริงหรือการนำความรู้ทางวิชาการที่มีอยู่แล้วไปทดลองใช้ในสนามจริง ซึ่งในสนามจริงจะมีความซับซ้อนยิ่งกว่าในห้องทดลองหรือห้องปฏิบัติของมหาวิทยาลัยที่นักวิชาการสามารถควบคุมตัวแปรได้ทุกอย่าง

6) ผู้พัฒนาความรู้ใหม่ (modifying) เป็นการนำ ความรู้ทางวิชาการที่มีเท่ากับความรู้ของชุมชน มาทำการ modified ให้เกิดความรู้ใหม่ ซึ่งไม่ได้ใหม่ทั้งหมดและไม่ได้เก่าทั้งหมด

7) ผู้สร้างความรู้ใหม่จากฐานราก (generating)

8) ผู้ให้สถานภาพแก่ความรู้ของชุมชน (status conferral) หรือการให้สถานภาพกับชุมชน เช่น การทำ ให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกมีสิทธิหรือสถานภาพทางสังคมมากขึ้น หรือทำ ให้ชาวบ้านมั่นใจว่า ความรู้ที่มีนั้นเป็นที่น่าภาคภูมิใจกับชุมชน

9) ผู้สร้างความมั่นใจหรือสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีแก่ชุมชนพัฒนาการและคุณลักษณะของงานวิชาการเพื่อสังคม

10) ผู้นำ เสนอทางเลือกที่หลากหลายแก่ชุมชน โดยปกติชาวบ้านจะมีความสามารถอยู่บ้างแล้ว เมื่อเกิดปัญหาจะแก้ปัญหาของตัวเองด้วยวิธีการหนึ่ง แต่ยังมีข้อจำกัดเพราะประสบการณ์ แต่นักวิชาการมีโอกาสเข้าถึงความรู้ในการแก้ปัญหาที่กว้างขวางกว่า

11) ผู้สร้างโอกาสพัฒนาความรู้ของชุมชน (folk knowledge)

12) ผู้ช่วยเสริมพลังให้กับชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้

13) ผู้เชื่อมต่อความรู้แบบสหวิทยาการ เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งจะไม่ใช่การต่อยอดหรือลงลึกในแต่ละสาขาวิชา แต่จะเป็นการทำ งานร่วมกันหลายสาขาวิชา

14) ผู้ระดมพลังของสถาบันต่างๆ เป็นภาคบังคับขั้นต้นของการวิจัยหรืองานบริการเพื่อชุมชน ซึ่งจะมีลักษณะการทำ งานเป็นทีมวิจัย เพื่อเสริมพลังในการทำ งานร่วมกัน

15) Magic multiplier การเป็นผู้สื่อสารต่อ หรือบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนสู่โลกภายนอกเพื่อการขยายผล

ผลงานบริการวิชาการเพื่อสังคมของภาควิชาการพยาบาลศัลยศาสตร์กับการขอตำแหน่งทางวิชาการ

1. แผนการต่อยอดงานบริการวิชาการเพื่อสังคมสู่งานวิจัย ปีการศึกษา ๒๕๕๙

2. โครงการอบรมสามเณรแกนนำและให้สุขศึกษาสามเณรวัดไผ่ดำ จ.สิงห์บุรี รศ.ดร.ผ่องศรี นำเสนอแผนการต่อยอดงานบริการวิชาการเพื่อสังคมสู่งานวิจัยโดยจะเริ่มจากโครงการอบรมสามเณรแกนนำและให้สุขศึกษาสามเณรวัดไผ่ดำ จ.สิงห์บุรี และโครงการช่วยเหลือผู้บาดเจ็บและเตรียมความพร้อมเพื่อรับอุบัติภัยหมู่จากสาธารณภัย จ.ปทุมธานี และได้รายงานความคืบหน้าในการต่อยอดงานบริการวิชาการเพื่อสังคมสู่งานวิจัยที่ใช้ในการขอตำแหน่งทางวิชาการ ของโครงการอบรมสามเณรแกนนำและให้สุขศึกษาสามเณรวัดไผ่ดำ ว่ากำลังอยู่ในขั้นตอนของการแก้ไขโครงร่างวิจัยที่ใช้ในการขอทุนวิจัยจาก CMB และกำลังจะอภิปรายผลเพื่อเขียนบทสรุปในเร็วๆนี้

3. สรุปผลการจัดการความรู้ เรื่อง “ผลงานบริการวิชาการเพื่อสังคม (Cooperate Social Responsibility: CSR) กับการขอตำแหน่งทางวิชาการ” ผลงานบริการวิชาการเพื่อสังคมสามารถนำมาพัฒนาเป็นผลงานวิชาการในลักษณะอื่น เพื่อขอตำแหน่งทางวิชาการได้ แต่ต้องมีการวางแผนและเตรียมการอย่างมีเป้าหมาย เตรียมกระบวนการที่ชัดเจนและมุ่งสู่เป้าหมายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

สุดท้ายต้องมีการสรุปบทเรียน เขียนถ่ายทอดออกมาอย่างมีรูปแบบทางวิชาการครบถ้วน น่าเชื่อถือ และมีคุณค่าเชิงวิชาการสอดคล้องกับคุณลักษณะที่ประกาศ กพอ. กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะ งานประชุมวิชาการที่ภาควิชาฯจัดเป็นประจำทุกปีก็สามารถนำมาเป็นผลงานวิชาการเพื่อสังคม แล้วนำมาใช้ในการขอตำแหน่งทางวิชาการได้

สรุปการจัดการความรู้โดย อาจารย์ ธิมาภรณ์ ซื่อตรง